

УДК 346.52:346.2

ВПЛИВ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА В ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Турлова Ю.А., к. ю. н.,
головний науковий співробітник
відділу науково-методичного забезпечення прокурорської
діяльності поза сферою кримінальної юстиції
Науково-дослідний інститут
Національної академії прокуратури України

У статті проаналізовано сутність принципу рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом у господарському судочинстві в умовах законодавчих змін, його вплив на діяльність прокурора під час здійснення ним захисту інтересів держави в суді.

Ключові слова: принцип, рівність, прокурор, господарське судочинство, захист.

В статье проанализированы сущность принципа равенства всех участников судебного процесса перед законом и судом в хозяйственном судопроизводстве в условиях законодательных изменений, его влияние на деятельность прокурора при осуществлении им защиты интересов государства в суде.

Ключевые слова: принцип, равенство, прокурор, хозяйственное судопроизводство, защита.

Turlova Yu.A. INFLUENCE OF THE PRINCIPLE OF EQUALITY FOR THE PROSECUTOR'S ACTIVITY IN THE ECONOMIC JUDGMENT

The article analyzes the essence of the principle of equality of all participants in the court process before the law and the court in the economic legal process in the conditions of legislative changes, its influence on the activities of the prosecutor when he protects the interests of the state in court.

Key words: principle, equality, prosecutor, economic justice, protection.

Постановка проблеми. Принцип рівності учасників судового процесу перед законом і судом – один із важливих принципів господарського судочинства, який встановлює для всіх учасників судового процесу, зокрема прокурора, рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом, для захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави. Цей принцип зобов'язує суд створити такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу, зокрема прокурору, гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом, а учасників судового процесу, зокрема прокурора, зобов'язує дотримуватись цього принципу, не допускати жодних виявів дискримінації. Отже, прокурору у своїй діяльності дуже важливо розуміти сутність цього принципу та дотримуватись його. Тому сьогодні існує необхідність подальшого дослідження сутності принципу рівності учасників судового процесу перед законом і судом та його впливу на діяльність прокурора.

Ступінь розробленості проблеми. Принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом у господарському судочинстві був предметом наукових досліджень таких учених, як І.А. Балюк, В.Є. Беяневич, О.А. Беяневич, С.В. Васильєв, В.М. Гайворонський, Б.М. Грек, Л.Є. Зуєва, В.П. Нагребельний, Л.М. Ніколенко, Д.М. Притика, О.П. Світличний, В.В. Сухонос, М.І. Тітов, О.І. Харитонова, В.Д. Чернадчук, та інших відомих науковців.

Водночас, зважаючи на важливість праць зазначених авторів, на наш погляд, дослідження сучасного розуміння принципу рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом у господарському судочинстві та його впливу на діяльність прокурора в цьому виді судочинства з огляду на судову практику, практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та останні законодавчі зміни є актуальним і потребує більш ґрунтовного вивчення, що і є метою статті.

Виклад основного матеріалу. Статтею 129 Конституції України однією з основних засад судочинства визначено рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом [1]. Стаття 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» наголошує на тому, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак [2].

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII внесено зміни до Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), викладено його в новій редакції, яка набрала чинності з 15 грудня 2017 р. [3]. Відповідно до зазначених змін у статті 2 ГПК України чітко визначено перелік основних засад (принципів) господарського судочинства, у якому міститься принцип рівності всіх учасників судового про-

цесу перед законом і судом [4]. У попередній редакції кодексу такий перелік принципів був відсутній.

До того ж треба зазначити, що на законодавчому рівні цей принцип з'явився у ГПК України відповідно до змін, внесених Законом України «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» від 21 червня 2001 р. № 2539-III. Згідно з цими змінами кодекс було доповнено статтею 4-2, у якій зазначалося, що правосуддя в господарських судах здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом [5]. Водночас стаття 4-2 не розкривала зміст цієї засади, а лише декларувала її.

Сьогодні в новій редакції ГПК України сутність цього принципу розкрито у статті 7 ГПК України, яка поряд із рівністю громадян передбачає рівність юридичних осіб, зазначаючи, що правосуддя в господарських судах здійснюється на засадах рівності всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності, підпорядкування, місцеперебування, місця створення та реєстрації, законодавства, відповідно до якого створена юридична особа, та інших обставин; рівності всіх фізичних осіб незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак; рівності фізичних та юридичних осіб незалежно від будь-яких ознак чи обставин [4].

Принцип рівності сторін у науці визначається по-різному, проте його суть залишається аналогічною.

Наприклад, автори підручника з господарського процесу України вважають, що принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом означає, що закон встановлює рівні можливості сторін і гарантує їм право на захист своїх інтересів. Реалізація зазначеного принципу передбачає, що, по-перше, суд під час вирішення господарських спорів застосовує норми матеріального права щодо всіх учасників однаковою мірою, безвідносно до того, між якими сторонами розглядається спір; по-друге, правовий статус учасників господарського процесу визначається лише процесуальними положеннями. Принцип рівності учасників виключає будь-який тиск однієї сторони на іншу, ущемлення будь-яких процесуальних прав. Це дає змогу сторонам вчиняти встановлені законодавством процесуальні дії, реалізувати надані їм законом права й виконувати покладені на них обов'язки [6, с. 16].

Автори Науково-практичного коментаря до Конституції України розкривають принцип рівності сторін перед законом і судом через такі елементи:

– учасники судочинства повинні мати рівний обсяг прав та обов'язків, які відображають їхнє процесуальне становище (сторони, треті особи, представники сторін і третіх осіб, обвинувачений, державний обвинувач, свідки, експерти тощо);

– процесуальне становище учасників судочинства має визначатися їхніми процесуальними функціями;

– у судочинстві недопустиме «процесуальне сумісництво», оскільки статус учасника судочинства повинен бути єдиним;

– у межах процесуального статусу того чи іншого учасника судочинства його дії з реалізації процесуальних прав спрямовані на досягнення тих самих юридичних наслідків. Що стосується обсягу процесуальних обов'язків, то вони в межах того самого процесуального статусу є рівними;

– дії суду, спрямовані на дискримінацію того чи іншого учасника процесу, є недопустимими [7].

Як бачимо, зазначений принцип поширюється не тільки на сторони судового процесу, але й на інших громадян – його учасників. Із самого його змісту випливає, що він має на 2 аспекти: рівність громадян перед законом і рівність громадян перед судом.

У цьому питанні необхідно погодитись із думкою М.С. Бондара, який зазначає, що за очевидної нормативної єдності вимог рівності перед законом, з одного боку, і рівності перед судом – з іншого, це відносно самостійні конституційно-правові імперативи. Зовні відмінності між ними виявляються вже в тому, що рівність громадян перед законом – поняття ширше, ніж їхня рівність перед судом, оскільки перший принцип характеризує правове становище громадян в усіх галузях життя суспільства, а другий стосується лише сфери здійснення правосуддя [8, с. 151–153].

Рівність громадян перед законом задекларовано у статті 24 Конституції України, і цей принцип зовсім не передбачає наявності у сторін судового процесу та інших громадян однакового обсягу процесуальних прав та обов'язків. Навпаки, ці права та обов'язки можуть суттєво відрізнятись, проте вони вже існують та закріплені в чинному законодавстві, тому принцип рівності перед законом у цьому випадку передбачає більш гарантовану можливість безперешкодно реалізовувати саме свій обсяг процесуальних прав та обов'язків.

З іншого боку, рівність громадян перед законом також передбачає однакове застосування положень, закріплених у законодавстві до всіх фізичних або юридичних осіб. Отже, беручи до уваги викладене вище, необхідно виділити 2 обов'язкові елементи принципу рівності учасників судового процесу перед законом:

1) громадянам, які є сторонами чи учасниками того чи іншого виду судочинства, гарантується можливість безперешкодно реалізовувати той обсяг процесуальних прав та обов'язків, який передбачений законом, відповідно до їхнього статусу в судовому засіданні;

2) усі положення, які стосуються регулювання тих або інших аспектів судочинства та зачіпають права й інтереси учасників судочинства, застосовуються до них однаково, тобто рівною мірою та без винятків, не передбачених чинним законодавством.

Також вважаємо правильною позицію М.С. Бондара з приводу того, що в узагальненому вигляді нормативний зміст принципу рівності учасників судочинства перед судом можна звести до:

а) існування єдиної, однакової для всіх судової системи, яка забезпечує кожній людині незалежно від походження, майнового чи посадового стану чи будь-яких інших обставин справедливий і привселюдний розгляд справи компетентним, незалежним судом;

б) рівного для всіх застосування норм конституційного, цивільного, кримінального та інших галузей законодавства в процесі вирішення судового спору;

в) процесуальної рівності сторін у судовому засіданні, коли права та обов'язки осіб, які беруть у ньому участь, визначаються лише процесуальним становищем (обвинуваченого, потерпілого, позивача, відповідача тощо), а не будь-якими іншими обставинами (особистого, майнового, політичного чи іншого характеру) [8, с. 153].

У науці існує позиція, відповідно до якої аспекти рівності, що виявляються в царині судочинства, поділяються на такі групи: 1) рівність осіб перед законом і судом; 2) процесуальна рівність сторін, що вбачається в рівних можливостях щодо представлення власної правової позиції перед судом під час розгляду справи по суті [9, с. 182]. Маючи право на існування, зазначена точка зору, як вбачається, заснована на помилковому виділенні процесуальної рівності сторін із рівності сторін перед судом.

Отже, прокурору важливо у своїй діяльності розуміти сутність цього принципу та обов'язково його дотримуватись.

Водночас сьогодні трапляються непоодинокі випадки, коли суди залишають без розгляду (відмовляють) заяви (скарги, клопотання) прокурора в господарському судочинстві у зв'язку з тим, що прокурором не дотримано принципу рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Наприклад, Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду 22 березня 2018 р. у справі №904/5555/17, вирішуючи питання щодо наявності підстав для відкриття провадження за касаційною скаргою виконуючого обов'язки військового прокурора Дніпропетровського гарнізону Південного регіону України в інтересах держави в особі Міністерства оборони України, відмовив прокурору в задоволенні клопотання про відстрочення сплати судового збору за подання цієї касаційної скарги та залишив її без руху, надавши строк на усунення її недоліків – сплати судового збору. До того ж суд касаційної інстанції в цій справі зазначив, що вказане клопотання обґрунтовано тим, що військова прокуратура фінансується з бюджету України та всі платіжні доручення повинні пройти погодження, тому кошти на сплату судового збору будуть виділені протягом місяця з дня подачі заявки. Оцінивши доводи прокурора, суд, зважаючи на принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, дійшов висновку, що самі лише обставини, пов'язані з фінансуванням установи чи організації з Державного бюджету України, не можуть вважатися безумовною підставою для відстрочення такої сплати. Також суд зазначив, що прокурором не надано доказів на підтвердження того, що позивач буде спро-

можний сплатити судовий збір у встановленому законом розмірі за результатами розгляду касаційної скарги по суті [10].

Аналогічної позиції дотримався Київський апеляційний господарський суд у справі № 910/19098/17, який також, зважаючи на сутність принципу рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, відмовив прокурору в задоволенні клопотання про відстрочення сплати судового збору та зазначив, що самі лише обставини недостатності коштів не можуть вважатися підставою для відстрочення (звільнення) від такої сплати. До того ж також зважав на те, що прокурор не надав жодних належних і допустимих доказів на підтвердження свого майнового стану та неплатоспроможності, які б мали винятковий характер і свідчили про наявність поважних підстав для відстрочення сплати судового збору за подання апеляційної скарги [11].

Зважаючи на принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду відмовив прокурору в задоволенні клопотання про зупинення виконання постанови суду апеляційної інстанції, якою відмовлено прокурору в позові до суб'єкта підприємницької діяльності про відшкодування шкоди, заподіяної державі внаслідок порушення законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища. До того ж суд зважав на те, що прокурором не доведено реальність настання обставин, на які він посилається в заяві про зупинення виконання оскаржуваного рішення, а також ним не надано будь-яких доказів (ухвала від 5 квітня 2018 р. у справі № 911/3160/15) [12].

Варто зазначити, що Європейська конвенція з прав людини виділяє принцип рівності можливостей. Цей принцип є найбільш важливим серед не сформульованих вербальних принципів пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до вказаного принципу кожна сторона під час розгляду справи повинна мати рівні можливості для представлення своєї справи в суді; суд має дослідити аргументи кожної зі сторін, і жодна сторона не повинна мати певних вагомих переваг над протилежною стороною.

Принцип рівності перед законом і судом є виявом загального принципу рівності, який у різних системах права – міжнародно-правовій і національній (внутрішньодержавній), – зважаючи на особливості суб'єктного складу й характер відносин, виражається в таких особливих виявах, як принцип суверенної рівності в міжнародному праві та принцип рівності однойменних суб'єктів (громадян, юридичних осіб) у внутрішньодержавному праві. Принцип юридичної рівності в найзагальнішому сенсі означає, що до однойменних суб'єктів не можуть застосовуватися будь-які розрізнення, винятки, обмеження чи переваги з огляду на певні їхні властивості [13].

ЄСПЛ досить часто посилається на принцип рівності перед законом і судом у своїх рішеннях, притому, що засади рівності та змагальності в судовому процесі виведені ним із принципу верховенства права, якому

підпорядкована вся Конвенція, та є складовою права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції. Принцип рівності сторін у процесі – у розумінні «справедливого балансу» між сторонами – вимагає, щоб кожній стороні надавалася розумна можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять щою сторону в суттєво невігідне становище щодо другої сторони [14].

ЄСПЛ неодноразово наголошував у своїх рішеннях про те, що сама участь прокурора в судовому процесі на боці однієї зі сторін ставить під загрозу принцип рівності сторін і справедливий баланс між сторонами, участь прокурора може створювати відчуття нерівності у сторони. Розглядаючи кожний випадок окремо, суд вирішує, наскільки участь прокурора в розгляді справи відповідає принципу рівності сторін (рішення ЄСПЛ у справі «Мартіні проти Франції» від 12 квітня 2006 р. № 58675/00, у справі «Менчінська проти Російської Федерації» від 15 січня 2009 р. № 42454/02, у справі «Корольов проти Російської Федерації» від 1 квітня 2010 р. № 5447/03 тощо) [14].

Наприклад, згідно з рішенням ЄСПЛ у справі «Менчінська проти Російської Федерації» суд зауважив, що сама наявність прокурора в судовому процесі порушує статтю 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, оскільки прокурор, надаючи свої зауваження та міркування, у такий спосіб стає союзником однієї зі сторін, що створює відчуття нерівності в іншій стороні. Суд також зазначив, що хоча прокурор згідно з нормами процесуального права й мав формальне право на участь у справі, проте ця справа не мала будь-яких особливих обставин, що виправдовувала його участь [14].

Господарський суд м. Києва в ухвалі від 24 лютого 2016 р., яку залишено в силі постановами Київського апеляційного господарського суду від 15 квітня 2016 р. та Вищого господарського суду України від 29 червня 2016 р., у справі № 910/23324/15 за позовом прокурора в інтересах Департаменту економіки та інвестицій виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) про стягнення збитків із суб'єкта підприємницької діяльності, з посиланням на вказані та інші рішення ЄСПЛ зазначив, що практика ЄСПЛ чітко підтверджує неможливість участі прокурора в судовому процесі без наявності чіткого та законного обґрунтування необхідності такої участі, оскільки інакше буде порушено принцип рівності сторін у справі. Як зазначено судом у цій справі, у позовній заяві прокурора відсутність можливості самостійного захисту вказаним Департаментом інтересів держави обґрунтована виключно неможливістю останнім сплатити судовий збір за поданням позову, що в розумінні ГПК України та Закону України «Про прокуратуру» не є підставами, за яких прокурор має право здійснювати представництво інтересів держави в суді. Суд також зважав на те, що в процесі розгляду справи Департамент демонстрував активність (надавав пояснення та докази самостійно, навіть не попередивши прокурора, подав заяву про зменшення роз-

міру позовних вимог, направляв представника для участі в судових засіданнях тощо), що вказує на відсутність неналежного захисту інтересів держави в цьому випадку. Прокурор у свою чергу виключно дублював інформацію, яку надавав Департамент. На підставі цього суд дійшов висновку, що прокурором було подано позов в інтересах Департаменту без достатніх правових підстав і за відсутності належного обґрунтування підстав такого представництва, що порушило принцип рівності сторін судового процесу, що, відповідно, має наслідком порушення принципів рівності та змагальності сторін судового процесу – однієї із фундаментальних засад права на справедливий суд. У зв'язку з цим суд залишив вказаний позов прокурора без розгляду [15].

Висновки. Принцип рівності учасників судового процесу перед законом і судом у господарському судочинстві наділяє учасників, зокрема прокурора, рівними права й обов'язками в господарському суді відповідно до їхнього процесуального статусу. Прокурор у своїй діяльності має дотримуватись цього принципу. У кожному конкретному випадку прокурор повинен у позовній заяві, апеляційній та касаційній скарзі чітко обґрунтовувати, у чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їхнього захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора. Клопотання (заяви) прокурора повинні бути обґрунтованими, переконливими та підтверджені належними й допустимими доказами. Відсутність чіткого та законного обґрунтування у вказаних заявах (скаргах, клопотаннях) може бути визнано судом порушенням принципу рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 02.06.2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-ВР/page> (дата звернення: 23.01.2018).
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. Дата оновлення: 03.10.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 23.01.2018).
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. Дата оновлення: 15.12.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 23.01.2018).
4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII. Дата оновлення: 07.12.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 23.01.2018).
5. Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України: Закон України від 21 червня 2001 р. № 2539-III. Дата оновлення: 07.01.2018. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2539-14/ed20170803> (дата звернення: 23.01.2018).
6. Чернадчук В.Д., Сухонос В.В. Нагребельний В.П., Лук'янець Д.М. Господарське процесуальне право: підручник. 2-е вид., перероб. і доп. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 378 с.
7. Конституція України: наук.-практ. коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова) та ін. 2-е вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. С. 903.
8. Бондарь Н.С. Гражданин и публичная власть: Конституционное обеспечение прав и свобод в местном самоуправ-

лени: учеб. пособие. Москва: Издат. дом. Городец, 2004. 352 с.

9. Городовенко В.В. Принцип рівності громадян перед законом і судом. Вісник Конституційного Суду України. 2012. № 1. С. 178–186.

10. Ухвала Верховного Суду від 22 березня 2018 р., судова справа № 904/5555/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72972309#> (дата звернення: 29.03.2018).

11. Ухвала Київського апеляційного господарського суду від 16 січня 2018 р., судова справа № 910/19098/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71659692#> (дата звернення: 29.03.2018).

12. Ухвала Верховного Суду від 5 квітня 2018 р., судова справа № 911/3160/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73353710#> (дата звернення: 16.04.2018).

13. Принцип рівності у практиці Європейського суду з прав людини. URL: http://www.ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/tuyrshchyt-ukvrsfkhkts-tuankhyshchk-zhvustyemfensgs-ftsets-i-tuav-oyueury/ (дата звернення: 07.02.2018).

14. Обзор судебной практики Европейского суда по правам человека: роль прокурора при рассмотрении дел, не относящихся к сфере уголовного права: отчет Европейского суда по правам человека, март 2011 года. Совет Европы. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_prosecutor_RUS.pdf (дата звернення: 22.01.2018).

15. Ухвала господарського суду м. Києва від 24 лютого 2016 р., судова справа № 910/23324/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56306445#> (дата звернення: 22.01.2018).